

Türkiye’de Kazak Diasporası

Dr. Nurlan BAIGABYLOV

AYBÜ - GPM
GÖÇ POLİTİKALARI
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

AYBÜ-GPM Rapor Serisi 11

Türkiye'de Kazak Diasporası

Dr. Nurlan BAIGABYLOV

AYBÜ - GPM
GÖÇ POLİTİKALARI
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

Türkiye'de Kazak Diasporası

Dr. Nurlan BAIGABYLOV

AYBÜ-GPM Rapor Serisi - 11

Grafik Tasarım : Furkan ÖZENCİ

Atıf İçin:

Baigabylov, N. (2019). *Türkiye'de Kazak Diasporası*. AYBÜ-GPM Rapor Serisi-11. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Göç Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (AYBÜ-GPM).

2019 © Tüm Hakları Saklıdır

Göç Politikaları Merkezinin izni alınmadan kısmen veya tamamen elektronik veya basılı olarak çoğaltılamaz, dağıtılamaz veya yayımlanamaz. Raporda belirtilen görüşler yazara aittir ve Merkezin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

2019 © All Rights Reserved

No part of this report may be reproduced, copied or transmitted in any form or by any means, electronic or printed, without the permission of Migration Policy Center. The views expressed in this report are the author's own and do not necessarily reflect the Center's stance or policy.

Göç Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

Adres : Güvenevler Mah. Cinnah Cad. No: 16 Çankaya / Ankara

Telefon : 0 312 906 10 95

E-Posta : gpm@ybu.edu.tr

Web : www.aybu.edu.tr/gpm

İÇİNDEKİLER

Takdim.....	III
Giriş.....	1
Türkiye’de Kazak Diasporası Hakkında Araştırmalar.....	1
Türkiye’deki Kazak Köyü.....	10
Manisa (Salihli) Kazakları.....	11
Sonuç.....	13
Kaynakça.....	14

TAKDİM

Göç yazınında klasikleşmiş bir ifade olarak göçlerin güneyden kuzeye doğru yoğunlaştığı ifade edilir. Ancak Anadolu coğrafyası söz konusu olduğunda bu hareketliliğin kuzeyden güneye doğru da gerçekleştiğini ifade etmek gerekir. Eski ata yurdu olarak Orta-Asya Cumhuriyetleri'nden Türkiye'ye tarihin çeşitli zamanlarında ve farklı sebepler ile pek çok göç olduğunu biliyoruz. Bunların içerisinde Kazaklara dair yapılmış çalışmaların tatmin edici sayı ve seviyede olduğunu söylemek güç olmakla beraber bu konuda yapılmış birkaç akademik çalışmanın konuya dair önemli bir literatür oluşturduğunu söylemeliyiz.

L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Dr. Nurlan Baigabylov'un merkezimiz adına hazırladığı "Türkiye'de Kazak Diasporası" başlıklı araştırma raporunun bu konuda önemli bir katkı sunacağını umuyoruz.

Dr. Baigabylov Türkiye'de yaşayan Kazaklar üzerine yapılmış çalışmalarını taradığı bu değerli çalışmasında Türkiye'ye Kazakistan'dan tarih boyunca gelmiş Kazakları ve yerleştikleri yerlerin izlerini de sürüyor.

Kendisine bu değerli çalışmasından dolayı şükranlarımızı sunuyoruz.

Dr. Ali Zafer SAĞIROĞLU

Merkez Müdürü

Türkiye’de Kazak Diasporası

Dr. Nurlan BAIGABYLOV¹

Giriş

Günümüzde, Kazakistan halkının 11 milyondan (%67’den) fazlasını Kazaklar oluşturmaktadır ve dünyanın 43 ülkesinde 6 milyondan fazla Kazak soydaşlar diaspora olarak yaşamaktadırlar.

Türkiye’deki Kazak diasporası, yurtdışında yaşayan Kazak ulusunun ayrılmaz bir parçasıdır. Dilini, ulusal kimliğini ve kültürel geleneklerini korumaya çalışan güçlü, tarihsel olarak kurulmuş ulusal diaspora olarak farklılık göstermektedir.

Kazak toprağında ki göç tarihi iki aşamada gerçekleşmektedir. İlk göç süreci 1950’lerin başında Çin üzerinden Hindistan bölgesine; ikinci göç dalgası ise, 1970’lerin ortasında Afganistan üzerinden Türkiye’ye kadar gitmektedir.

Türkiye’de Kazak Diasporası Hakkında Araştırmalar

SSCB döneminde nüfusla ilgili meseleler açık konular listesinde yer bulmamaktadır. Ancak Kazakistan’ın bağımsızlık ilanından sonra Kazak diasporası konusu ayrıntılı olarak incelenmeye başlanmıştır.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi’nin öğretim üyesi Prof. Dr. Abdolvahap Kara bu konuda uzman olarak kapsamlı çalışmaya imza attı.

1. SAFHA: Bu dönem Kazakların Türkiye’ye yerleşmelerinin ilk yıllarına denk gelmektedir ve 1953-1960 yıllarını kapsar. Pakistan ve Keşmir’den göç ederek Türkiye’ye gelen Kazakların ana vatanı Çin’deki Doğu Türkistan bölgesi idi. 1930’lu yıllarda Doğu Türkistan’ın Çinli Genel Valisi Şın Şı Say’ın baskı ve zulmüne tahammül edemeyen Kazaklar, yurtlarından hicret etmeye mecbur kaldı. Himalaya Dağları’nı aşarak, Tibet’ten geçerek 1940’lı yılların başında Hindistan’a geldiler.

Burada yaklaşık 12 yıl süren muhaceretten sonra Kazaklar 1952 senesinin Eylül ayından başlayarak Türkiye’ye iskanlı göçmen olarak yerleşmeye başladılar. Bu yıllarda Kazaklar Türkiye ve diğer Avrupa ülkelerinde pek bilinmemekteydi. Hatta Kazak diye bir halkın varlığından habersiz olanlar çoğunlukta idi. Bilenlerin bir kısmı ise Kazakları, Kazaçi de denilen Hristiyan Rus Kazakları ile karıştırmaktaydı.

İşte bu dönemde bazı araştırmacılar Türkiye’ye gelen Kazakların tarihi ve kültürü ile ilgilendiler. Bunlar çoğunlukla Kazakları daha önceden tanıyan ve bilen kimselerdi. Böyle kimselerin tavsiyesi üzerine Kazaklar üzerine araştırma yapmaya başladılar. Bunlar; “Kazaklar kimlerdir?”, “Niçin ve nasıl Orta Asya’dan Türkiye’ye göç etmişlerdi?” gibi soruları cevaplamaya çalışarak, onları dünya kamuoyuna tanıtmayı amaçlıyorlardı.

1 L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, Nur-Sultan, Kazakistan
n.baigabyl@gmail.com

Bu konuda ilk adımı Ankara Üniversitesi’nden Saadet Çağatay’ın attığını görüyoruz. Saadet Hanım 1952 senesi Ekim ayında Keşmir’den bir grup Kazak Türkü’nün Türkiye’ye göçmen olarak geldiğini duydu. Gelen Kazaklarla tanışmak üzere 1953 senesinin Şubat ayında Ankara’dan İstanbul’a geldi. Onları İstanbul’da Sirkeci’deki göçmen misafirhanesinde buldu. Orada Kazakların Hüseyin Teyci’nin önderliğinde Türkiye’ye gelen grubu ile karşılaştı. Saadet Hanım, Türkiye’de bu yıllarda Kazak Türklerinin tarihini ve kültürünü bilen ve tanıyan insanların en önde gelenlerinden birisiydi.

Çünkü Saadet Hanım’ın ailesi ve yakın çevresi Kazakların özellikle XX. yüzyılın başındaki siyasi olayları ile yakından alakalı kimselerdi. Saadet Hanım’ın babası Ayaz İshaki ve eşi Tahir Çağatay, Kazak Türklerinin bağımsızlığı için mücadele eden devlet adamı, yazar ve gazeteci Mustafa Çokay’ın dava arkadaşlarıydı.

1917 Bolşevik İhtilalinden sonra , Rusya ve Sibirya Tatarları Milli Kültür Özerkliğinin Dış İşleri Bakanı görevini ifa eden Ayaz İshaki daha sonra Avrupa’ya geçmek zorunda kaldı. Avrupa’da Mustafa Çokay ile birlikte ülkesinin bağımsızlığı için çalışmalar yapan Ayaz İshaki, 1928-1939 senelerinde “Yana Milli Yol” adında bir dergi yayınladı. Bu sırada, yani 1929-1939 yıllarında Mustafa Çokay da “Yaş Türkistan” (Genç Türkistan) dergisini yayınladı. Ayaz İshaki 1954 yılında Ankara’da vefat etti.

Saadet Hanım’ın eşi Prof. Dr. Tahir Çağatay ise, Mustafa Çokay’a öz kardeşi kadar yakın oldu. 1920’li yıllarda Özbekistan’dan gelerek Almanya’da tahsil görmeye başlayan Tahir Çağatay, burada Mustafa Çokay ile tanıştı ve yayıncılık faaliyetlerinde ona ve Ayaz İshaki’ye yardımcı oldu. Tahir Çağatay, Mustafa Çokay’ın 1941 yılında Berlin’de ölmesinden sonra, Türkiye’de onun eserlerini ve fikirlerini tanıtan birçok kitap ve makale neşretti.

Saadet Hanım, babası Ayaz İshaki ve eşi Tahir Çağatay vesilesiyle, yakından aşına olduğu Kazaklardan bir grubun Türkiye’ye göç ettiğini duyunca kayıtsız kalamadı ve vakit geçirmeden onları İstanbul’da arayıp buldu.

Dil ve edebiyat sahasında araştırmalarıyla tanınan Saadet Hanım, Kazakların göç tarihinden ziyade onların ağız edebiyatı örneklerini toplamaya özen gösterdi. Onlardan atasözleri, aytıs (atışma), car-car gibi gibi Kazak sözlü edebiyatının örneklerini topladı. Saadet Hanım, eşi Tahir Çağatay’la birlikte Kazaklarla İstanbul’da yaptığı bu ilk görüşmeden sonra 1954 yılında da Kayseri’nin Develi nahiyesine yerleşen Hüseyin Teyci ve arkadaşlarını ziyaret ederek araştırmalarını devam ettirdi.

Saadet Çağatay, bu araştırmalarını “Kazakça Metinler” [1] adıyla 1961 senesinde Ankara’da yayınladı. Kitabın önsözünde Saadet Hanım Hüseyin Teyci’nin Kazakların Türkiye’ye göçü konusunda verdiği bilgileri aktarır. Bu bilgiler, Türkiye Kazaklarının tarihi açısından büyük önem arz etmektedir. Çünkü 1964 senesinde vefat eden Hüseyin Teyci’nin kendisinden alınan direkt bilgiler, başka hiçbir eserde yoktur.

I. Dönemde Türkiye Kazakları hakkında ikinci eser, İngiliz gazetecisi Lias Godfrey [2] tarafından yayınlandı. Onun Alibek Hakim önderliğinde Türkiye’ye yapılan Kazak göçünü konu eden “Kazak Göçü” adlı eseri 1956 yılında Londra’da yayınlandı. Türkiye’nin Manisa şehri Salihli ilçesinde yerleşen Alibek Hakim’e Godfrey’i tanıştıran İngiliz diplomatı Foks Holmes idi. 1940’lı yıllarda İngiltere’nin Urumçi Konsolosu görevini yapan Holmes, Kazakları iyi bilmekteydi. Hatta onun bu konsolosluk görevi sırasında Alibek

Hakim ile tanışmış olması da muhtemeldir.

Godfrey, eserinde Doğu Türkistan Kazakları hakkında genel bir malumat verdikten sonra, Böke Batur ve Osman Batur ile ilgili efsaneleri anlatır. Bu iki kahramanın Çinliler ile olan mücadelelerini etraflıca tasvir eder. Bundan sonra Godfrey, Alibek Hakim'in önderliğinde yapılan Kazak göçünün hadiselerini geniş bir şekilde okuyucularına anlatır.

1960-1980 yıllarını kapsayan II. Dönem, Kazakların onlarca yıl göç yollarında eziyet çektikten sonra Türkiye'ye yerleşerek huzura kavuştukları dönem oldu. Türkiye'de Kazaklar artık yavaş yavaş ticaret yapmaya, küçük atölyeler açarak para kazanmaya başladılar ve çevrelerindeki insanlarla ilişkilerini arttırdılar. Çocuklar Türk okullarında eğitim aldılar. Bu devrede Kazaklar Türk halkının kendileri hakkında fazla bir bilgiye sahip olmadıklarını fark ettiler. Türkler ilk karşılaşmalarında, simaları kendilerine benzemeyen çekik gözlü, çıkık elmacık kemikli Kazaklara hangi millettten olduklarını sormadan edemezlerdi. "Kazak" cevabı da çoğu zaman onlar için bir şey ifade etmezdi. Bu yüzden aynı simaya sahip Tatarları iyi bildiklerinden, Kazakları daha çok Tatar diye adlandırırlardı.

Diğer bir ifadeyle, Türk halkı genellikle Kazak diye bir halkın varlığından habersiz görünüyordu. Bazıları ise Kazak Türklerini Rus Kazaklarıyla karıştırıyorlardı.

Bundan dolayı Kazaklar, karışıklığa ve anlaşılmazlığa meydan vermemek için, kendilerini çoğunlukla "Türkistanlıyız" diye tanıtmayı yeğliyorlardı. İşte böyle bir atmosferde, Kazakların kendi arasından çıkan bazı yazarlar, Türk halkına Kazak halkının tarih ve kültürünü anlatmak ve nasıl ve niçin Türkiye'ye göç ettiklerini izah etmek üzere kitap yazma ihtiyacını hissettiler.

Ayrıca, Türkiye'de doğup büyüyen yeni genç nesillere de, kendilerinin kim olduklarını ve nereden nasıl geldiklerini unutturmamak için de böyle kitaplar yazmak bir ihtiyaçtı. Çünkü zamanla gençlerin geçmişlerini unutma tehlikesinin ortaya çıkacağı muhakkaktı.

Çünkü, Komünist Doğu ile Kapitalist Batı Bloku arasındaki soğuk savaşın etkisiyle, Türkiye'deki Kazakların, Sovyet yönetimine tabii Kazakistan ve Çin idaresindeki Doğu Türkistan ile ilişkiler kurması mümkün değildi. Bu da gençlerin zamanla Kazak Türkçesini, örf-adetlerini ve hatta Kazak olduklarını unutmalarını kolaylaştıracaktı. Böyle hazin bir duruma düşmemek için anavatandan Türkiye'ye yapılan göçün kahramanları hayatta iken, onların anlattıklarını kağıda dökerek tarih ve örf-adetler konusunda eserler ortaya çıkarmak ve bunu yeni nesillere miras olarak bırakmak elzemdi.

Bu konuda ilk eser, göç liderlerinden Alibek Hakim'in oğlu Hasan Oraltay tarafından, "Hürriyet Yolunda Doğu Türkistan Kazak Türkleri" [3] adıyla kaleme alınarak 1961 senesinde yayınlandı. Oraltay, Kazak tarihi ve kültürü konusunda genel bilgiler sunduktan sonra, babası Alibek Hakim ve arkadaşlarının göçü hakkında teferruatlı bilgi verir.

Ayrıca eserde, Osman Batur ile Doğu Türkistan geçici hükümetinde Maliye Bakanı olarak görev yapan Kazak Canımhan Hacı Tilevbayoğlu'nun siyasi faaliyetleri ile ilgili değerli bilgiler yer alır. Kitabın ikinci baskısı 1976'da yapıldı.

1977 yılında, Türkiye’deki Kazak yazarlardan Hızırбек Gayretullah’ın “Altaylarda Kanlı Günler” [4] adlı eseri yayınlandı. İsa Yusuf Alptekin’in başkanlığını yaptığı Doğu Türkistan Göçmenler Derneği’nin yayınları arasında çıkan eser, kolektif bir çalışmanın ürünüdür. 1960 senesinde, Doğu Türkistanlı Kazak ve Uygur Türkleri tarafından İstanbul’un Zeytinburnu semtinde kurulan mezkur dernek, Türkiye’deki Kazakların tarih ve kültürünü araştırmak için 1970’li yılların ortalarında bir komite kurdu. Bu komite Kazak göçüne öncülük etmiş tarihi şahsiyetler ile yaşlı kimselerin hatıralarını toplamaya gayret etti. Ev ev dolaşarak göç ile ilgili belge ve resimler toplandı. Yazar ve gazeteci Hızırбек Gayretullah, bu bilgi ve belgelerin ışığında eserini kaleme alarak yayınladı.

Eserde, Kazakların Türkiye’ye yapılan göçü konusunda, olayların içinde yaşamış kimselerin verdiği bilgilere dayanan çok değerli malumattar mevcuttur. Bugün bu kimselerin bir çoğu hayatta değildir. Eğer bu eser yazılmamış olsaydı, göç ile ilgili bazı bilgilere ulaşmak artık mümkün olmayacaktı. Göç olaylarının dışında, kitapta Kazak Türklerinin örf-adetleri ile ilgili birçok bilgi de yer almaktadır. Örneğin, eserde Kazak Türklerinin geleneksel içkisi Kımız’ın yapımı ve onun kimyasal analizi konusunda etraflıca bilgi vardır. Eserin değerini arttıran bir diğer husus da, Türkiye Kazaklarının önde gelen şahsiyetlerinin bir çoğunun fotoğraflarının yer almasıdır.

Araştırmaların, Kazakları Türk halkına tanıtmayı amaçlayan II. döneminde, Halife Altay’ın çalışmaları büyük bir öneme haizdir. Halife Altay, Kazak Türkleri konusunda ikisi Anadolu Türkçesinde, biri Kazak Türkçesinde olmak üzere üç eser yayınladı. Bunlardan ilki, 1977 senesinde “Kazaklara Ait Şecere” adıyla Anadolu Türkçesinde yayınlandı. Kitapçık şeklinde yayınlanan bu küçük eserde, Türkiye’de yaşayan bazı Kazak Türklerinin şecereleri (soy ağacı) yer aldı. Burada bazı ailelerin şecereleri 15-16 göbek ilerisine kadar götürülmektedir.

İkinci eserinde Halife Altay, göç esnasında şahit olduğu olayları Kazak Türkçesinde manzum olarak kaleme aldı. 1980 yılında, “Estelikterim” (Hatıralarım) adıyla İstanbul’da yayınlanan kitap, Türkiye’de Kazak Türkçesinde yayınlanan ilk eser olma özelliğine sahiptir. Kazakların Türkiye’ye yaptığı göçü şiir diliyle anlatmaya çalışan Halife Altay, özellikle Pakistan ve Hindistan’daki muhaceret günleriyle ilgili değerli bilgiler vermektedir.

Yazar’ın üçüncü ve en çok tanınan eseri, “Anayurttan Anadolu’ya” [5] adını taşımaktadır. Eser, ilk defa 1981 yılında Ankara’da Kültür Bakanlığı yayınları arasında çıktı. Eserin ikinci baskısı 1999 senesinde yapıldı. Eserde Kazak Türklerinin örf-adetleri ve Türkiye’ye yapılan göç geniş bir şekilde anlatılmaktadır. Bu eser, Kazakistan’ın bağımsızlığını kazanmasından sonra 1995 yılında Kazak Türkçesine çevrilerek Almatı’da yayınlandı.

Türkiye’deki Kazaklar üzerinde yapılan araştırmaların III. safhası, 1980-1990 yıllarını kapsar. Bu dönemde araştırmacıların, Türkiye’deki ortama ayak uydurmuş Kazakların sosyal, ekonomik ve kültürel hayatını incelemeye ilgi duymaya başladığını görüyoruz. Bu dönemde Kazaklar, Türkiye’de geçen 30-40 yıllık süre zarfında, Kazak Türklerinin kendine has özelliklerini korumakla birlikte, yaşadıkları yeni vatana da uyum sağladılar. Göç yollarında ve Pakistan ile Hindistan’da geçen sıkıntılı günlerden sonra, Türkiye’de yapılan hayat mücadelesinde başarıyı elde ettiler. Kimseye yük olmadan geçimlerini temin edebiliyorlardı.

Ayrıca bu dönemde, anavatandaki Kazaklar ile temaslar da başladı. 1970'li yılların ortalarından itibaren Kazakistan ile bağlantı kuruldu.

Bazı Kazaklar Almatı'ya giderek, anavatani görme imkanına sahip oldular. Diğer taraftan Çin'in dış siyasetinde değişiklik yaparak dünyaya açılması, Türkiye'deki Kazaklara 1979 yılından itibaren Doğu Türkistan'daki akrabalarını ziyaret etme imkanı sağladı. Böylece 1930'lı yılların sonuna doğru irtibat kesilen Çin'deki Kazaklar ile 40 yıl sonra tekrar münasebetler tesis edildi. Bu durumdan istifade eden Kazaklar, 1980'li yıllarda Doğu Türkistan'daki doğdukları, çocukluklarının geçtiği yerleri ve akrabalarını ziyaret ettiler. Onları davet ederek Türkiye'de ağırladılar. Türkiye'deki ailesi ve diğer akrabaları ile tanıştırdılar.

Kazakların hayatındaki bu gelişmeler, İsveçli araştırmacı Ingvar Svanberg'in araştırmasına konu oldu. 1979 ile 1986 yılları arasında Türkiye Kazakları arasında araştırma yapan Svanberg, çalışmalarını 1989 senesinde, "Türkiye'deki Göçmen Kazaklar" [6] adıyla neşretti. Uppsala şehrinde İngilizce yayınlanan eserinde Svanberg, Türkiye Kazakları hakkında teferruatlı bilgi vermektedir. Araştırmaları sırasında Svanberg, Türkiye ve Türkiye'den çeşitli ülkelere dağılan Kazakların hepsine ulaşmaya çalıştı. İstanbul, Niğde, İzmir ve Manisa gibi, Kazakların yaşadığı tüm şehirleri dolaşarak Kazak yaşantısı hakkında bilgi toplayan Svanberg, Türkiye'den işçi statüsünde Avrupa'nın Almanya ve İsveç gibi ülkelere göç eden Kazakları da ziyaret etti. Ayrıca Svanberg, çeşitli yönlerden Türkiye Kazaklarının hayatına etki yapan Tayvan'a da giderek, oradaki Türkistan Derneği yöneticileri ve yüksek tahsil yapmakta olan Türkiyeli Kazak öğrencileri ile görüştü.

Türkiye Kazakları üzerine böylesine geniş kapsamlı çalışma yürüten Svanberg, misafirperver Kazak halkı arasında araştırma yapmanın çok zor bir şey olmadığına dikkati çekmektedir. Svanberg'e göre, Türkiye Kazakları ile sıcak ilişkiler kurmanın en iyi aracı, onlarla birlikte sütlü çay içmektir. Kazak Türkleri sütlü çay içmelerine rağmen, gelen yabancı misafirlere Türk usulü sütsüz çay sunarlar. Ancak Svanberg'in tecrübesine göre, Kazaklara sütlü çay içmeyi tercih ettiğinizi söylerseniz, ev sahibinin mutluluğuna diyecek olmaz ve misafirperverliği bir kat daha artarak sizinle daha rahat konuşmaya hatta şakalaşmaya başlar. Ayrıca Kazakların milli yemeklerine de ilgi göstermek gerektiğine dikkat çeken Svanberg, yemek seçenler ile vejeteryanların, Kazaklar arasında araştırma yapamayacaklarını söylemektedir.

Svanberg, eserinde Türkiye Kazaklarının Kazakistan ile olan ilişkilerine de temas etmektedir. Kazakların bu dönemde turistik ziyaretler ile Kazakistan'a gitmeye başladıklarını vurgulayan Svanberg, bu hususta Avrupa'da yaşamakta olan Kazakların daha fazla imkanlara sahip olduklarını ifade eder. Onun ifadesine göre, bu ziyaretlerin sonucunda Türkiye Kazaklarının eline Kazak kültürüne has malzemeler, özellikle Kazak milli sazı dombra, Kazak şarkılarının plakları ve Kazak Türkçesinde kitap ve gazeteler ulaştı.

Bu malzeme türlerinden bir veya birkaçını her Kazak evinde görmenin mümkün olduğunu söyleyen Svanberg, bunu Türkiye Kazakları ile Kazakistan arasındaki yoğun ilişkilerin bir göstergesi olarak kabul etmektedir. Türkiye Kazaklarının liderlerinden Delilhan Canaltay'ın bu ilişkilerin artırılmasını teşvik ettiğini, çevresindekileri Kazakistan'a giderek Kazak kültürü ve ortamını yaşamaya davet ettiğini söylemektedir.

Svanberg’in, “Türkiye’deki göçmen Kazaklar” isimli eserinin bazı kısımları Rusça’ya çevirilerek 1997 senesinde Almatı’da yayınlandı.

III. Dönemde Türkiye Kazaklarını araştıran diğer bir araştırmacı Mark Kirchner’dir. Türk dili ve edebiyatı sahasında çalışmalar yapan Alman araştırmacı Kirchner, Türkiye Kazaklarının dil özelliklerini araştırdı. Bu konuda, “Kazakçanın Fonolojisi, İstanbul’daki Kazak Göçmenlerinden Kaydedilen Hikayeler Üzerinde İncelemeler” adıyla bir doktora çalışması hazırladı. 1983 ve 1984 yıllarında Türkiye’ye gelerek İstanbul’da yaşayan Kazaklar arasında araştırmalar yapan Kirchner; Halife Altay, Hızırбек Gayretullah, Mansur Teyci, Zalebey Teyci, Abdolvahap Kara gibi on kadar Kazak ile yaptığı görüşmelerin ses kaydını aldı.

Almanya’ya döndükten sonra bu ses kayıtları üzerinde çalışan Kirchner, bilgisayar yardımıyla Türkiye Kazaklarının ses özelliklerinin analizini yaptı. Almanya’nın Mainz Üniversitesi Türkoloji Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Lars Johanson’un danışmanlığında çalışmalarını tamamlayan Kirchner’in Doktora Tezi 1992 senesinde 2 cilt halinde yayınlandı.

Rusça, Arapça, Farsça, Türkçe, İngilizce ve Fransızca bilen Kirchner, Türkiye’deki araştırmaları sırasında, Kazak Türkçesini de iyi derecede konuşacak kadar öğrendi. Onun Kazakça konuşması, Türkiye’deki bazı Kazak yaşlılarını hayrette bırakıp sempatisini kazanacak ölçüde güzeldi. Doktora çalışmaları esnasında, Türkiye Kazakları arasında topladığı Kazak atasözleri ile Kazakistan’da yayınlanmış Kazak atasözleri eserleri üzerinde çalışma yaptı. Bunlardan derlediği atasözlerini, Almanca çevirileriyle birlikte 1993 senesinde yayınladı. Bu eserde araştırmacı, 1000 kadar Kazak atasözünün Almanca açıklamasını vermektedir.

Türkiye Kazakları konusunda yapılan araştırmaların IV. Dönemi, Kazakistan’ın Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra bağımsızlığını elde etmesiyle ilişkilidir. Kazakistan, Türkiye’deki Kazaklar ile ancak bağımsızlığını kazandıktan sonra ilgilenmeye başladı. Bağımsızlıktan önce Kazakistan’da kendi sınırları dışındaki, bilhassa Avrupa ülkelerindeki Kazaklar hakkında araştırma yapmak ve kamuoyuna bilgi vermek olağan bir vaziyet değildi.

Bu durum, Kazakistan’ın bağımsızlığını elde etmesinden sonra değişti. Kazakistanlı yazarlar ile gazeteciler, Türkiye’ye yaptıkları ziyaretler esnasında burada yaşayan Kazaklara büyük ilgi gösterdi.

Onlar arasında bulundukları sırada hissettiklerini, görüp duyduklarını Kazakistan’da gazete ve dergilerde yayınladıkları makalelerde ifade ettiler. Böylece Kazakistan kamuoyu, Türkiye Kazakları ile ilgili bilgileri öğrenmeye başladı. Bu konuda pek çok makale ve haber yayınlandı.

Bununla beraber Türkiye Kazakları hakkında ilk ve tek kapsamlı ilmi çalışma, Şokan Velihanov Tarih ve Etnoloji Enstitüsü’nün araştırmacısı Gülnara Mendikulova tarafından yapıldı. Onun, “Kazak Diasporasının Tarihsel Kaderi, Doğuşu ve Gelişmesi” [7] adlı kitabı, 1997 yılında Almatı’da yayınlandı. Rusça olarak yayınlanan eser, araştırmacının ABD, İngiltere ve Türkiye’de yaşayan Kazaklar arasında yaptığı incelemelere dayanmaktadır. Kitap konu olarak, Kazakistan dışında yaşayan bütün Kazakları kapsamakla birlikte, Türkiye’deki Kazakların sosyal ve kültürel hayatını geniş bir biçimde ele almaktadır.

Mendikulova'nın eserinde, Kazaklarla yaptığı görüşmelerin yanısıra Kazakça, Türkçe, İngilizce ve Rusça olarak yayınlanan birçok eserden de faydalandığı gözlenmektedir. Kitapta, ayrıca Türkiye Kazakları ile ilgili birçok resim de yer almaktadır. Eser, Kazakistan kamuoyunun, Türkiye Kazakları konusunda ihtiyaç duyduğu birçok bilgiyi ihtiva etmektedir.

Bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti ile yakın ilişkiler kurmaya çalışan Türkiye Kazakları, Kazakistan kamuoyunun, Türkiye Kazakları hakkında fazla bilgiye sahip olmadığını fark etti. Bu durum Türkiyeli Kazak yazarları, Türkiye'deki Kazakları Kazakistan'a tanıtmanın gerekli olduğu düşüncesine sevk ederek, Kazak Türkçesinde eserler yazmaya teşvik etti. Bu konuda ilk adım atan Hasan Oraltay, eserini, "Elim-aylap Ötken Ömir" (Vatan Hasretiyle Geçen Ömür) adıyla 1999 yılının Mart ayında yayınladı. İstanbul'daki Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı tarafından yayınlanan kitabında Oraltay, görüp duyduklarını ve kendi başından geçenleri anlatmaktadır. Eserde, Kazak Türklerinin Doğu Türkistan'da Çinlilere karşı isyanları, göç esnasında babası Alibek Hakim'in etrafında geçen hadiseler ve Türkiye'ye yerleştikten sonra yeni ülkeye uyum sağlama esnasında karşılaşılan zorluklar etraflıca konu edilmektedir.

Hasan Oraltay, kitabında 1968-1995 yılları arasında 27 yıl çalıştığı Hürriyet Radyosu (Radio Liberty) Kazak Servisi ile ilgili anılarına da yer vermektedir.

Türkiye Kazaklarının diğer bir yazarı Halife Altay'ın da 1999 yılı içinde, Kazakistan Kazaklarına Türkiye Kazaklarını tanıtmak için bir kitabı kaleme aldığını biliyoruz. Eser, hazır vaziyette Almatı'da basım için bir matbaada beklemektedir. Kitapta, Türkiye Kazaklarının tarihi, kültürü ve ekonomik faaliyetleri anlatılmaktadır.

1999 yılının sonlarında, Türkiyeli bir Kazak tarafından yazılarak Almatı'da Kazak Türkçesinde yayınlanması için bir matbaaya teslim edilen ikinci kitabın yazarı Delilhan Canaltay'dır. Doğu Türkistan'da 1949'da kurulan Geçici Milli Hükümetin Kazak üyesi ve Maliye Bakanı Canımhan Hacı Tilevbayev'in oğlu olan Delilhan Canaltay'ın hatırat şeklinde kaleme aldığı ve 2000 yılı ortalarında yayınlanan eser, "Kıyılı Zaman-Kıyın Kunder" adını taşımaktadır. Şimdilerde 80 yaşında olduğu halde İstanbul'da yaşamakta olan Delilhan Canaltay, eserinde Kazak kahramanlarından Osman Batur İslamoğlu ile ilgili bugüne kadar hiçbir yerde yayınlanmamış değerli bilgiler vermektedir. Bu açıdan ele alındığında, bu eserin Çin'deki Kazakların yakın tarihinin bazı karanlık kalmış sayfalarına ışık tutacağı muhakkaktır.

Ayrıca İstanbul'un Güneşli semtinde, 1970'li yılların başında Kazak Kenti'nin kurulmasına öncülük etmiş olan Delilhan Canaltay, eserinin son kısmında bu kentin nasıl kurulduğu konusunda çok değerli bilgiler vermektedir. Eserin en son bölümünde 30 kadar tarihi resmin yer alması kitabın değerini daha da arttırmaktadır.

Tablo 1. Türkiye'deki Kazak diasporası hakkında tezler

Tez No	Yazar	Yıl	Tez Adı	Tez Türü	Konu
22088	Mikiko Uehara	1992	Ankara’da yaşayan Kazak Türkleri’nin kültürleşme süreci	Yüksek Lisans	Antropoloji
30638	Mahmut Çeliker	1994	İstanbul’da yaşayan Kazak Türkleri’nde dönem dönem müzik	Yüksek Lisans	Müzik
328617	Zhansaya Bekmurzayeva	2012	Yurtdışı Kazaklarının Kazakistan’a yeniden yerleştirilmeleri (Nurlu Köş) politikası ve Kazak milliyetçiliğindeki rolü	Yüksek Lisans	Sosyoloji
464516	Saya Gabbasova	2017	Altaylar’dan Anadolu’ya göç eden Kazak Türklerinde sosyo-kültürel yapı	Yüksek Lisans	Halk Bilimi (Folklor)
509413	Halemulati Makesati	2018	Niğde Altay köyü’nde dil ilişkisi araştırması	Yüksek Lisans	Dilbilim

1992 yılından 2018 yılına kadar, Türkiye’deki Kazak Diasporası hakkında sosyoloji, antropoloji ve dil- edebiyat alanında 5 yüksek lisans tez çalışması yapılmıştır.

1992 yılında Hacettepe Üniversitesi’nden Antropoloji Yüksek Lisansı mezunu olan Mikiko Uehara, 1971 yılında Ankara’nın Aktepe ilçesine yerleşen Kazaklar ile ilgili “Ankara’da Yaşayan Kazak Türkleri’nin Kültürleşme Süreci” konusu üzerinde çalıştı.

Bu çalışmada, Türkiye’ye göç eden Kazak Türklerinin kültürleşme süreci incelenmiştir. 1938 yılında, Çin baskısı altında Altay bölgesinden kaçarak Hindistan ve Pakistan’a göç eden bazı Kazaklar, 1953 yılında Türkiye’ye yerleşmişlerdir. 1971 yılından bu yana Ankara’daki Aktepe semtinde yaşayan Kazaklar (11 hane) ekonomi, dil, aile ve akrabalık sistemi, din, ahlak, eğitim, sosyal ilişkiler, töreler ve değer yargıları kurum ve benzeri kurumların nasıl ve hangi boyutlarda değiştiği, alan çalışması yapılarak araştırılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular özetle şunlardır: Ekonomi ve dil kurumları diğer kurumlara göre daha hızlı değişmiştir [8].

1992 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi’nden Müzik Yüksek Lisansı mezunu olan Mahmut Çelikerin tezi, 1949 yılında Orta Asya’nın Altay dağlarından Hindistan’a ve oradan da 1951’de Türkiye’ye göç eden Kazak Türklerinin İstanbul’a yerleşen kesimi üzerinde yapılmış bir etnomüzikoloji çalışmasıdır. İstanbul’daki bu Kazak grubuyla yapılan çalışmada, batıda "rite the passages" olarak bilinen ve Türkçeye "hayatın bir safhasından diğerine geçişte yapılan törenler" olarak tercüme edebileceğimiz törenler ve bu törenlerde kullanılan müzikler üzerinde durulmuştur.

Yapılan bu çalışmaların sonucunda edinilen bilgiler şöyledir: Kazaklar Türkiye’ye yerleştikten sonra, önceleri geleneklerinin büyük bir çoğunluğunu devam ettirmiş, ilerleyen zamanlarda ise gerek maddi ve gerekse manevi problemler sonucunda mevcut geleneklerinin birçoğu zaman içinde terkedilmiş, devam eden geleneklerinin bir kısmı büyük bir şehirde yaşamının kaçınılmaz sonucu olarak büyük değişikliklere uğramıştır [9].

2012 yılında İstanbul Üniversitesi'nden Sosyoloji Yüksek Lisansı mezunu olan Zhansaya Bekmurzayeva'nın "Yurtdışı Kazaklarının Kazakistan'a Yeniden Yerleştirilmeleri (Nurlu Köş) Politikası ve Kazak Milliyetçiliğindeki Rolü" tezinde, Kazakistan bağımsızlığına kavuştuğu senelerden itibaren, uluslararası göç sürecinde önemli bir aktör olmaya başlaması ele alınmış. Sovyetler Birliği'nin yıkılışından sonra yeni bağımsızlığına kavuşan Kazakistan'ın sosyo-ekonomik yaşam standardının yükselişi, güçlü jeopolitik konumu ile dikkatleri üzerinde toplaması, etnik Kazak göç politikası ile göçmenleri kabul etmeye başlaması diasporanın da ilgisini çekmiş ve tarihi anavatanlarına dönüş süreci başlamıştır. Araştırmada, yirmi senelik bağımsızlık dönemi boyunca uygulanmakta olan etnik Kazak göçü politikası ve ülkenin etnodemografik durumu ele alınmaktadır. Tez araştırmasında, devlet göç politikasının 1992-2012 seneleri arasındaki etno-demografik duruma ve milli kimliğin güçlenmesine olan etkileri açıklanmaya çalışılmış [10].

2017 yılında Hacettepe Üniversitesi'nden Halk Bilimi (Folklor) Yüksek Lisansı mezunu olan Savaş Gabbasova'nın "Altaylar'dan Anadolu'ya Göç Eden Kazak Türklerinde SosyoKültürel Yapı" çalışmasında, 1911 yılında Qing İmparatorluğu'nun yıkılması sonrasındaki yaşanan siyasi mücadelelerin ardından anavatanlarını terk etmek zorunda kalan Doğu Türkistan Kazak Türklerinin göçleri konu edilmiştir. Göçün en büyük nedeninin de Çin'in yaptığı planlı katliamlar olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada, Kazakların önce Gansu eyaletine, sonra Tibet'e, oradan Hindistan'a (Pakistan yoluyla) daha sonra da Anadolu topraklarına göç aşamalarının tarihi incelenmiştir. Göç sırasında oldukça ağır olan yolculuk şartları, binlerce insanın ölümüne neden olmuştur. Çalışmada, günümüzde Türkiye'de ikamet eden Kazak ailelerinin sosyalkültürel yapısının, gelenek-göreneklerinin karşılaştırması yapılmıştır. Günümüzdeki Türkiye Kazaklarına ait olan örf-adetlerinin, dilinin, inanç kültürünün yöntemlerini Kazakistan Kazaklarıyla karşılaştırarak benzerlik ve farklılıklarını ortaya çıkarmaya çalışmış. Tez çalışmasında Altaylardan göç eden Kazakların destanları, türküleri, şiirleri sırayla yer almıştır. Doğu Türkistan'dan başlayıp, Gansu, Tibet, Himalaya, Hindistan, Pakistan ve Anadolu'ya kadar devam eden göçün tarihi, göçmenlerin yolda çektikleri eziyetler, başlarından geçirdikleri olaylar, Anadolu'daki hayatları ve sosyo-kültürel yapıları araştırmanın esas konusudur. Bununla birlikte Çin topraklarından göç etmek zorunda kalan ve o göç hakkında bilgisi olan kişilerle yapılan mülakatlar ve bu kişilerden elde edilmiş belgeler ile bu kişilerin hatıralarından yararlanılmıştır [11].

2018 yılında Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü mezunu Halmurat Maksati, "Niğde Altay Köyü'nde Dil İlişkileri Araştırması" başlıklı yüksek lisans tezinde Türkiye'deki Kazak diasporası sayısını 20.000 olarak tanımlamaktadır. Bu ortalama , başka bir istatistik rakamı 30.000 olan Türkiye'deki Kazakların sayısında bir tutarsızlığın olduğunu gösteriyor. Bu çalışmanın odak noktası Türkiye Türkçesi ile Kazakça arasındaki ilişkinin araştırılması olmuştur [12].

Türkiye Kazakları ile ilgili araştırmaların IV. Dönemi henüz bitmemiştir. Bu dönem Türkiyeli ve Kazakistanlı yazar ve araştırmacıların Türkiye Kazaklarının tarihi ve kültürü doğrultusunda yapacakları araştırmalar ile devam edecektir. Çünkü bu konuda bugüne kadar yapılan çalışmaların yeterli olduğunu söyleyemeyiz. Bu yüzden konunun gelecekte birçok araştırmacıyı cezbedeceğini tahmin edebiliriz.

Türkiye'deki Kazak Köyü

Kazak Diasporası'nın günümüzdeki ana yerleşim bölgeleri olan, İstanbul (Güneşli, Sefaköy, Zeytinburnu), Manisa (Salihli), İzmir (Kemal Paşa İlçesi, Alaş Kazak Köyü) ve Niğde (Ulukışla İlçesi Altay Köyü).

Altay Köyü, Ankara'ya 320 km uzaklıktadır. Türkiye'deki tek Kazak köyü, idari merkezi Niğde'dir.

Türkiye'den 1955'te yaklaşık 165 Kazak yeniden yerleştirildi ve Kazaklar, Altay kentini resmen terk etti. Resmen yeni yerleşim yeri "Altay" olarak adlandırdı.

Hâlihazırda köyde yirmi shanyrak (hane) mevcuttur. Bazı evler boş, birçok göçmen çocuk, şehirlerde ve yurtdışında çalışmaya gitmiştir. Bununla birlikte, köydeki 10'dan fazla öğrenci, komşu Bor bölgesinde eğitim görmektedir.

Köydeki Kazaklar bahçecilik ve tarımla uğraşmaktadır. Bu köy, tüm yönetimi yerel Kazaklar arasından seçilen Türkiye'deki tek Kazak köyüdür.

Fotoğraf 1. Altay Köyü

Köy sakinlerinden Ömer Aksakal (80 yaşında): "Çin'den Kazaklar uzun ve zor bir yol kat ederek geldiler. Tibet'te ve Himalaya'larda, Hindistan'da ve Pakistan'da birkaçımız yok edildi. Daha fazlası hastalık ve yorgunluktan öldü. Örneğin, 6 kişilik bir aileden biri ölecek, ikinci günde diğeri, böylece bütün aile hafta içinde öldü. Bunun üzerine aile artık yok oldu."

“Türkiye birçok ülkeden insanları kucakladı. Fakat burada hala en iyi göçmenlerin 50’li yıllara giren Kazaklar olduğuna inanıyorlar.” diyen Aksakal, konuşmasına şöyle devam ediyor; “Türkiye’nin en saygın diasporasıyız. Hala herkesle barış ve saygı içinde yaşıyoruz.

Dua ediyoruz, dürüst çalışıyoruz, akşamları deri kıyafet dikiyoruz ve kimseye zarar vermeden yaşıyoruz. O zamandan beri seviliyoruz ve saygı duyuluyoruz. Çok sayıda sakin var ama aramızda hiç holigan, casus ve hırsız yoktu”.

Fotoğraf 2. Altay Köyü: Görüştüğümüz kişi Ömer Ata (Aksakal)

Manisa (Salihli) Kazakları

Bugünde Manisa ilindeki Salihli şehrinde 200 Kazak yaşıyor. Batı Avrupa’da ve Türkiye’nin en büyük şehirlerinde çalışan ve okuyan Kazakların gelmesiyle sayı yaz aylarında 500-600’e çıkıyor.

1952’de Kazaklar, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes’ten büyük destek gördüler ve Salihli şehrinde özel bir yerde Kurtuluş Mahallesi’ni kurdular.

Fotoğraf 3. Salihli şehrindeki Kurtuluş Mahallesi

Fotoğraf 4. Kazakların deri işleme atölyesi

Sonuç

Türkiye'deki Kazak diasporası ile ilgili yürütülen sosyolojik araştırma önemlidir. Aşağıdaki sorular çalışmada dikkate alınmalıdır.

- ◆ Türkiye'deki Kazakların sayısı çeşitli kaynaklarda farklılık gösterdiğinden dolayı istatistik verileri netleştirmek;
- ◆ Türkiye'deki Kazak diasporası hakkındaki kamu ve tarihi çalışmalara sosyolojik araştırmalar yapmak;
- ◆ Türkiye'deki Kazakların sosyo – ekonomik yaşamlarına sosyolojideki nicel ve nitel yöntemleri kullanarak sosyolojik açıdan analiz etmek;
- ◆ Kazakistan'ın yürütmekte olduğu "Nurlı Köş" (Nurlu Göç) programının Türkiye Kazaklarına etkisini belirlemek.

Kaynakça

1. Çağatay, Saadet, Kazakça Metinler, Ankara 1961.
2. Godfrey, Lias, The Kazak Exodus, London 1956.
3. Oraltay, Hasan, Hürriyet Yolundaki Doğu Türkistan Kazak Türkleri, İstanbul 1961.
4. Gayretullah, Hızırбек, Altaylarda Kanlı Günler, İstanbul 1977.
5. Altay, Halife, Anayurttan Anadolu'ya, Ankara 1981.
6. Svanberg, Ingvar, Kazak Refugees in Turkey, A Study of Cultural Persistence and Social Change, Uppsala 1989.
7. Mendikulova, G. M., Istoricheskie Sud'by Kazakhskoy Diaspory, Proiskhojedenie i Razvitie, Almatı 1997.
8. Mikiko U. (1992) Ankara’da yaşayan Kazak Türkleri’nin kültürleşme süresi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (s. 84).
9. Çeliker M. (1994) İstanbul’da yaşayan Kazak Türkleri’nde dönem dönem müzik. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. (s. 84).
10. Bekmurzayeva Zh. (2012) Yurtdışı Kazaklarının Kazakistan’a yeniden yerleştirilmeleri (Nurlu Köş) politikası ve Kazak milliyetçiliğindeki rolü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. (s. 129).
11. Gabbasova S. (2017) Altaylar’dan Anadolu’ya göç eden Kazak Türklerinde sosyokültürel yapı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. Ankara. (s. 120).
12. Halemulati M. (2018) Niğde Altay Köyü’nde Dil İlişkisi Araştırması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara (s. 121).

AYBÜ-GPM HAKKINDA

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Göç Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (AYBÜ-GPM) 2015 yılında Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi bünyesinde göç ve insan hareketliliklerini izlemek, takip etmek; bu konularda araştırmalar, projeler hazırlamak, yürütmek ve raporlar hazırlamak üzere kurulmuştur.

ABOUT AYBU-MPC

The Migration Policy Center (AYBU-MPC) of Ankara Yıldırım Beyazıt University was established in 2015 for monitoring and following migration and human mobilities, designing and conducting research and projects on the area and publishing reports.

AYBÜ - GPM
GÖÇ POLİTİKALARI
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ